

Loula, František

K některým otázkám teorie pozemkové renty za socialismu

In: Loula, František. *K некоторым вопросам теории земельной ренты при социализме*. Vyd. 1. Brno: Universitet imeni Ja. Je. Purkine, 1966, pp. 194-212

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119834>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM TEORIE POZEMKOVÉ RENTY ZA SOCIALISMU

XII. sjezd KSC vytyčil jako jeden ze základních úkolů našeho národního hospodářství v současné době zvýšení zemědělské výroby na úroveň výroby průmyslové. Z hlediska splnění tohoto úkolu lze charakterizovat základní cíl naší zemědělské výroby takto: dosažení maximální výše produkce z každého hektaru zemědělské půdy s relativně nejnižšími náklady (materiálovými i pracovními) a co nejvyšší účinností základních prostředků. To znamená dosáhnout vysoké produktivity zemědělské práce cestou intenzifikace zemědělské výroby a tím vysoké efektivnosti zemědělství.

K dosažení tohoto cíle musí přispět nejenom vědy biologické, chemické a technické, nýbrž také vědy ekonomické, neboť nejde jen o změny v jednotlivých složkách výrobních sil, nýbrž spolu s tím i o změny ve výrobních vztazích v zemědělské výrobě.

Jedním z nejdůležitějších činitelů růstu výroby a produktivity práce v zemědělství je správné uplatnění principu hmotné zainteresovanosti. Proto mimořádné důležitosti nabývá analýza prvků, z nichž se skládá hodnota zemědělských produktů a určení velikosti jednotlivých částí hodnoty. Protože zvláštní místo — a to místo velmi významné — ve struktuře čistého důchodu zemědělských podniků zaujímá pozemková renta, je třeba teoretickým otázkám pozemkové renty za socialismu i jejímu vydělení z čistého důchodu a kvantitativnímu určení věnovat velkou pozornost. Výrobní proces v zemědělství probíhá v přímé a bezprostřední závislosti na půdě a za vlivu přírodních podmínek působících v podstatě nezávisle na vůli lidí. Ať už jde o jakékoliv opatření v oblasti zemědělství, je nutno s těmito objektivně danými podmínkami počítat.

Základem rentového vztahu mezi státem a rolníky, který se nám jako podstatný vyděluje z celého souhrnu výrobních vztahů v oblasti zemědělské výroby za socialismu, je výroba a rozdělení nadbytečného důchodu vzniklého v důsledku rozdílů v objektivních přírodních podmínkách zemědělské výroby. Tento problém je teoretickým problémem politické ekonomie socialismu; je nutno objasnit existenci, podstatu a příčinu diferenciální renty za socialismu jako jedné ze základních ekonomických kategorií socialismu. Avšak není to jen

problém teoretický, nýbrž i problém politickohospodářský, neboť jenom respektování zákona diferenciální renty při praktických opatřeních strany a vlády v oblasti zemědělské výroby zajistí jejich plnou účinnost. Konečně tento výrobní vztah má i svou politickou stránku, neboť se týká vzájemného vztahu dvou základních tříd socialistické společnosti — dělníků a rolníků.

Kategorie pozemkové renty je jednou z nejsložitějších kategorií politické ekonomie. Zejména v teorii pozemkové renty za socialismu je dosud mezi politickými ekonomy mnoho nejasností a sporných otázek. O aktuálnosti této problematiky svědčí, že v posledních letech se jejímu studiu věnuje řada ekonomů v Sovětském svazu i v ostatních socialistických zemích. V prudce rostoucí literatuře o pozemkové rentě za socialismu existuje značně pestrá paleta názorů, v jednotlivých pracích se rozvíjejí přímo protikladná stanoviska i v nezákladnějších otázkách. Autor v práci reaguje alespoň na nejdůležitější skupiny názorů, a proto práce má na některých místech polemický charakter.

Autor věnuje v práci pozornost jen některým základním teoretickým otázkám pozemkové renty a klade si za cíl objasnit její existenci za socialismu, příčiny jejího vzniku a její podstatu. Řešením otázky, zda diferenciální renta za socialismu je realizací pozemkového vlastnictví, chce autor přispět k objasnění širší otázky vlastnictví půdy za socialismu a tím též k objasnění kategorie vlastnictví vůbec.

V první kapitole sleduje autor vliv přírodních podmínek na produktivitu práce v socialistickém zemědělství.

Marx ve své teorii pozemkové renty ukázal, že kromě přechodných rozdílů stejných jako v průmyslové výrobě, pokud jde o stupeň technického rozvoje, organizaci výroby a technologický postup, jsou v zemědělské výrobě jiné, relativně trvalé a pevné rozdíly spojené s používáním půd různé bonity a různé polohy vzhledem k odbytistím. Tyto rozdíly jsou materiálním základem diferenciální renty I, rozdíly v intenzitě zemědělské výroby pak materiálním základem diferenciální pozemkové renty II.

Někteří ekonomové popírají, že by tyto zvláštnosti, které tvoří materiální základ diferenciální renty, zůstávaly i za socialismu. Argumentace těchto ekonomů se dá v podstatě shrnout do dvou skupin:

Jedni tvrdí, že rozdíly v přírodních podmínkách jsou nepodstatné, že neovlivňují za socialismu nijak významně produktivitu práce a tím i individuální hodnotu zemědělských produktů. Podle jejich mínění za socialismu „není špatných půd, jsou jen špatní hospodáři“.

Druzí argumentují tím, že půd různé bonity je možno využít pro pěstování různých plodin, a to takových, které právě na určitých půdách dávají nejlepší výsledky. Podle jejich názoru odstraní tedy správně provedená rajónizace a specializace výroby, umožněná existencí socialistických výrobních vztahů,

vliv přírodních podmínek na hospodářské výsledky v zemědělské výrobě na jednotlivých půdních typech. Tím také bude odstraněn základ pro tvorbu stálých diferencíálních důchodů, materiální základ diferencíální renty.

V první části této kapitoly se autor zabývá otázkou, zda i za socialismu zůstávají příčiny nestejných výsledků hospodaření na půdě, spočívající v nestejně bonitě půd a poloze pozemků. Jinými slovy, zda i za socialismu je produktivita práce v zemědělství ovlivněna těmito podmínkami, vedoucími k tvorbě diferencovaných důchodů a vytvářejícími tak materiální základ diferencíální renty.

Ukazuje, že úrodnost půdy je závislá nejenom na bohatství živin v půdě a klimatických podmínkách, ale i na stavu výrobních sil v zemědělské výrobě i v celém národním hospodářství. Úrodnost je tedy veličina proměnlivá. Zásahy člověka se mění přirozená úrodnost a to za socialismu je možné v mnohem větším měřítku a rychlejším tempem než v dřívějších společenských řádech. Rozvojem výrobních sil v zemědělství se mění stupeň využití přirozené (i umělé) úrodnosti pozemků, zvyšuje se efektivnost využití přírodních podmínek. Tím vším se relace mezi jednotlivými pozemky mění. Nejhorší pozemky se zkvalitňují, mění se v průměrné a lepší. I bonita nejlepších pozemků se však současně zvyšuje rozvojem výrobních sil. A tak i při celkovém zvýšení absolutní úrodnosti zemědělské půdy zůstávají stále rozdíly v bonitě pozemků, stejně jako v poloze pozemků vzhledem k trhu. Zůstává tedy i za socialismu diference v podmínkách zemědělské výroby. Zemědělské podniky hospodařící v různých výrobních oblastech mají různé objektivní podmínky pro zemědělskou výrobu, takže při určitém, stejném množství vložených výrobních prostředků a práce do určité plochy získávají — při ostatních podmínkách stejných, tj. při stejné organizaci práce, pracovní morálce atd. — různé výsledky výroby. Jinými slovy: nutné výdaje práce (minulé i živé) na výrobu jednotky produkce u jednotlivých zemědělských výrobků jsou různé, vyšší v horších přírodních podmínkách, nižší v přírodních podmínkách lepších. Výrazem toho jsou pak diferencované čisté důchody závodů vyrábějících v různých výrobních oblastech, které tvoří materiální základ diferencíální renty.

Na výsledky zemědělské výroby nemají vliv pouze rozdíly v bonitě půdy; nýbrž také v podmínkách klimatických. Půdní a klimatické podmínky spolu velmi úzce souvisejí. Jejich vzájemný vliv může jít tímž směrem, ale může jít také protichůdně.

Pro charakteristiku přírodních, tj. především půdně-klimatických podmínek, je třeba nalézt objektivní kritéria. Taková kritéria, i když zdaleka ne naprosto dokonalá, byla u nás nalezena ve vymezení výrobních typů a subtypů, které jsou vlastně syntézou základních přírodních podmínek, v nichž zemědělská výroba probíhá. Výrobní typy a subtypy byly spolu s tzv. zónami

vhodnosti doplněny o další ukazatele a na jejich základě byly vymezeny komplexní zemědělské výrobní oblasti: kukuřičná, řepařská, bramborářská a horská (podhorská). Přitom je třeba si uvědomit, že uvnitř těchto oblastí jsou pozemky různé úrodnosti.

Toto rozdělení bere autor za základ svého zkoumání. Aby prokázal, že i za socialismu ovlivňují přírodní podmínky produktivitu práce v zemědělství, uvádí nejprve výsledky hospodaření JZD v různých výrobních oblastech. V rozdílech, které takové srovnání ukazuje, se odráží nejenom vliv různých přírodních a ekonomických podmínek, ale působí na ně i různá úroveň hospodaření družstev, tedy subjektivní činitele. Značný vliv na výsledky má i velikost zemědělského závodu. Avšak při zkoumání dostatečně velkého souboru JZD v jednotlivých oblastech je možno právem předpokládat, že subjektivní rozdíly ve využití objektivních podmínek se v podstatě vzájemně vyrovnávají a že rozdíly v produktivitě práce jsou způsobeny rozdíly v přírodních podmínkách. Samotné hektarové výnosy ovšem nepostačí ke zdůvodnění vlivu přírodních podmínek na výsledky hospodaření v zemědělství. Autor zjišťuje proto rozdíly v hrubé zemědělské produkci na 1 ha zemědělské půdy v jednotlivých oblastech. Tyto rozdíly jsou způsobeny nejenom růzností přírodních podmínek, nýbrž také různým stupněm intenzity zemědělské výroby v jednotlivých oblastech, v nichž se na získání zemědělské produkce vynakládá na 1 hektar různé množství výrobních prostředků a živé práce. Máme-li ukázat vliv přírodních podmínek, je nutné k této okolnosti přihlídnout a pro sledovaný účel působení tohoto činitele eliminovat. Autor propočítal za tím účelem indexy peněžních materiálových nákladů na 1 ha zemědělské půdy, jakož i index pracovních nákladů na 1 ha (aby vyloučil rozdíly ve výkonových normách i v různém ohodnocení zemědělských prací v jednotlivých družstvech ocenil počet pracovních jednotek na 1 hektar pevnou částkou Kčs 20,— za 1 PJ). Takto vypočtené peněžní materiálové a pracovní náklady porovnal s hrubými peněžními příjmy na 1 ha zemědělské půdy a zjistil pro jednotlivé oblasti ukazatel hrubých peněžních příjmů na 100 Kčs nákladů. Tento ukazatel vyjadřuje podle názoru autora velmi názorně vliv přírodních podmínek na výsledky zemědělské výroby. (Vzhledem k některým nedostatkům a neúplnosti našich statistických údajů může jít jen o hrubý obraz.) Nesporně se tu ukazuje, že přírodní podmínky hrají značnou úlohu v zemědělské výrobě a že rozdíly v produktivitě práce podmíněné odlišnostmi přírodních podmínek nejsou nikterak malé. Stejně množství vynaložených výrobních prostředků a živé práce dává značně se lišící výsledky.

Stejně jako různá bonita obdělávaných pozemků působí i různá poloha pozemků vzhledem k trhům a odbytistům vůbec. Daleko podstatněji než u nás se tento vliv projevuje v SSSR. Autor zhodnotil výsledky prací sovětských autorů zabývajících se polohovou rentou, N. L. Zalcmana, V. Štipel'mana,

V. Minějěva, A. P. Mamaluje a K. Z. Trifonova, kteří nesporně vliv polohy na produktivitu práce v zemědělské výrobě prokázali.

Autor ukazuje, že při zkoumání polohy zemědělského závodu se často uvádí jen to, že jde o různou vzdálenost od místa, na němž závod svoji produkci realizuje. Je třeba však vidět i tu stránku, že trhem nutno rozumět také místo, odkud zemědělský závod získává většinu svých výrobních prostředků. Na tuto okolnost se zpravidla v úvahách o polohové rentě nepamatuje. Čím je poloha zemědělského závodu příznivější, tím je také hodnota nakupovaných výrobních prostředků nižší a tím jsou nižší vlastní náklady závodu ve srovnání s vlastními náklady závodu s horší polohou. Nepříznivý vliv polohy zemědělských závodů v tomto smyslu je vyrovnáván tím, že v socialistických státech se zpravidla dodávají výrobní prostředky za ceny loco zemědělský závod. Tímto hospodářskopolitickým opatřením jsou celkové dopravní náklady na dopravu výrobních prostředků rozloženy na všechny zemědělské závody a jejich nevýhoda plynoucí z různé polohy je v tomto směru vykompenzována. To však nic nemění na skutečnosti, že z hlediska teoretické politické ekonomie tento činitel existuje a uvedené opatření v oblasti cenové politiky je právě existencí této objektivní diference ve výrobních podmínkách zdůvodněno.

Všechny uvedené skutečnosti postačí, aby bylo možno označit tvrzení, že za socialismu nehrají rozdíly v bonitě a poloze pozemků žádnou podstatnou roli v zemědělské výrobě, za bezpodstatné.

V druhé části první kapitoly se autor zabývá druhou variantou odmítání ekonomického významu rozdílnosti přírodních podmínek v socialistickém zemědělství, která vychází z názoru, že racionální rozmístění zemědělské výroby a specializace zemědělských závodů je činitelem vyrovnávajícím rozdíly mezi půdami. Podle tohoto názoru je možno využít různých druhů půd pro výrobu právě těch kultur, které umožňují dosáhnout nejlepších výsledků. Tím také bude odstraněn základ pro tvorbu stálých diferenciálních důchodů, materiální základ diferenciální renty.

Tento názor obsahuje určité racionální jádro. Socialistický výrobní způsob vytvořil společenské předpoklady k provedení racionálního plánovitého rozmístění zemědělské výroby a k uskutečnění specializace zemědělských závodů. Autor se zabývá možnostmi specializace v zemědělství a dospívá k názoru, že racionální rozmístění a specializace zemědělské výroby by pravděpodobně ve značné míře zmírnila vliv různých přírodních podmínek na velikost důchodu zemědělských hospodářství. Rozmístění výroby a specializace zemědělských závodů na základě rajónizace povede jistě k lepšímu využití přírodních a ekonomických podmínek jednotlivých územních celků, jednotlivých výrobních oblastí. Avšak i při sebedokonalejším rozmístění zemědělské výroby je nutno počítat s tím, že se bude stále podstatná část hlavních druhů zemědělských produktů vyrábět na půdách různé bonity a na pozemcích různě položených. To ovlivní

produktivitu práce, takže za podmínek jinak stejných budou při stejných nákladech vyráběna různá množství produktů, čili náklady na jednotku produkce budou na různých půdách různé a to se projeví rovněž v diferenciaci důchodů.

Závěrem této části práce můžeme míti za prokázané, že i za socialismu mají přírodní činitelé podstatný vliv na produktivitu zemědělské práce. Ani racionální rozmístění zemědělské výroby a specializace zemědělských závodů, umožňující plné využití všech přírodních a ekonomických podmínek jednotlivých oblastí, nemůže tento vliv odstranit. Vytvářejí se tedy v zemědělství i za socialismu diferenciální důchody s relativně trvalým charakterem, které jsou materiálním základem diferenciální renty.

V druhé kapitole se autor zabývá hodnotou a cenou zemědělských produktů za socialismu.

Autor vychází z názoru, že zbožní výroba je i za socialismu všeobecnou formou společenské výroby. Obecné podmínky zbožní výroby, tj. vzájemné oddělení výrobců společenskou dělbou práce a vlastnictvím výrobních prostředků, existují i v socialistické výrobě. Na daném stupni rozvoje výrobních sil projevuje se určitá sociálněekonomická nestejnorodost práce. Existuje připoutání k určitému povolání, rozdíly mezi prací kvalifikovanou a nekvalifikovanou, mezi prací fyzickou a duševní a také mezi prací dělníka a družstevního rolníka. S touto dělbou práce, vtiskující práci člověka rysy nutnosti, souvisí, že se práce ještě nestala vnitřní, životní potřebou lidí, nýbrž zůstává převážně prostředkem existence. V důsledku toho tu působí princip materiální zainteresovanosti členů společnosti na výsledcích výrobní činnosti a nutnost souměření toho, co každá společnost dává a co od ní dostává. Ve výrobním procesu se nutně prosazují hmotné stimuly a také ekvivalentní nahrazování nákladů práce.

Státní socialistické vlastnictví na jedné straně spojuje socialistické výrobce v jeden celek — socialistickou výrobu — a jako takové je všelidovým vlastnictvím a prosazuje se v něm nutnost centralizovaného plánovitého řízení socialistického hospodářství. Na druhé straně jsou kolektivy socialistických výrobců v důsledku uvedeného charakteru práce za socialismu (podmíněného dosaženým stupněm výrobních sil) do určité míry vzájemně odděleny, a to i uvnitř státního sektoru.

I ve státních socialistických podnicích jsou kolektivy výrobců v jednotlivých podnicích zainteresovány hmotně na výsledcích své práce. Výrobní prostředky, svěřené jim státem, jsou tu využívány především v zájmu společnosti, avšak přitom tu zůstává ještě určité využívání těchto prostředků i hotové produkce bezprostředně v zájmu kolektivu pracujících.

Autor uzavírá úvahu o zbožní výrobě zjištěním, že zbožní výroba vyplývá ze socialistického vlastnictví výrobních prostředků, je mu adekvátní. Sociali-

stická zbožní výroba existuje všude tam, kde v jakékoliv formě nebo v jakýchkoliv formách existuje socialistické vlastnictví výrobních prostředků. Ani skupinové (družstevní) socialistické vlastnictví, ani státní (všelidové) socialistické vlastnictví nedosáhlo takového vývojového stupně, při němž by nedocházelo ve větší či menší míře k vzájemnému oddělení socialistických výrobců a nebylo nutné jejich spojení prostřednictvím zbožně-peněžních vztahů.

Způsob oddělení kolektivních prací v rámci celkové společenské práce, který je možno označit jako nepřímé oddělení výrobců, při němž kolektivní práce jsou navzájem přímo závislé, avšak netvoří ještě jedinou společenskou práci, vede k určitým specifickým rysům, určitým zvláštnostem socialistické zbožní výroby. Základní specifické rysy spočívají v tom, že jde 1. o plánovitou zbožní výrobu, 2. o výrobu, v níž mizí fetišismus zboží.

Po rozboru socialistické zbožní výroby a jejích rozporů, zejména pak po podrobnější analýze rozporu mezi vlastními náklady a společenskými výrobními náklady (hodnotou) přechází autor k výkladu o hodnotě zemědělských produktů.

Socialistická společnost určuje v národohospodářském plánu společenskou potřebu jednotlivých druhů zemědělské produkce. Rovněž má možnost plánovitě určit rozmístění zemědělské výroby a tedy také, kterých podmínek je nutno ještě využít pro výrobu toho či onoho zemědělského výrobku. Množství půdy s nejpříznivějšími podmínkami výroby pro jednotlivé zemědělské produkty je omezeno, není ho možno libovolně rozšiřovat a proto je nutno pro uspokojení společenské potřeby využívat pro výrobu jednotlivých produktů i pozemky horší, s méně příhodnými přírodními podmínkami. Nejméně příznivé podmínky ve smyslu úrodnosti, polohy a klimatických podmínek, které je nutno ještě obdělávat pro krytí společenské potřeby zemědělských produktů, tvoří relativně nejhorší podmínky zemědělské výroby. Nejsou to tedy ani absolutně nejhorší, ani průměrné, ani nejlepší pozemky; teoreticky to mohou být kterékoliv z nich. Práce, která byla vynaložena na výrobu zemědělských produktů v těchto relativně nejhorších podmínkách, je prací společensky nutnou, neboť tvoří součást celkové společenské pracovní doby potřebné k výrobě toho množství jednotlivých výrobků, které společnost k uspokojení svých potřeb potřebuje. Náklady práce v těchto podmínkách se prosazují jako hodnota výrobku. Společnost musí tyto pracovní náklady uznat a musí zaručit výrobcům v těchto podmínkách nahrazení jejich vlastních nákladů i normální podmínky rozšířené reprodukce, tj. dosažení čistého důchodu k ní potřebného. Jestliže by tomu tak nebylo, projevila by se u výrobců tendence k opuštění takové půdy a hledání jiné pracovní příležitosti. Způsob nahrazení těchto výdajů společností je irelevantní. Nezáleží na tom, zda to stát provede v oblasti cen zemědělských produktů, či jiným způsobem než v cenách, např. dotacemi při investiční výstavbě, nákupu strojů atp. To je

otázka konkrétního hospodářskopolitického rozboru a součást hospodářské politiky státu.

Ve všech horších podmínkách, než jsou podmínky určující hodnotu, bude část práce zemědělských výrobců vynakládána bez ekvivalentní náhrady, nebude účastna na tvorbě hodnoty. Naopak v lepších podmínkách bude produktivita práce zemědělských výrobců vyšší než v podmínkách určujících hodnotu, bude vytvořen dodatečný nadprodukt, resp. dodatečný čistý důchod; tvořící materiální základ diferenciální renty I.

Mluvíme-li o tom, že hodnota je určována podmínkami výroby na relativně nejhorsších pozemcích, pak myslíme pouze na rozdíly v bonitě pozemků a jejich poloze. Všechny ostatní podmínky výroby předpokládáme průměrné. To znamená, že jde o průměrnou intenzitu práce, o průměrné využívání agrotechniky a zootechniky, o průměrnou mechanizaci, o průměrnou organizaci práce, kázeň družstevníků atd. Družstva, která v tomto směru dosahují lepších ukazatelů než průměrných, mají vyšší produktivitu práce a vytvářejí větší nadvýrobek, který se u nich projeví jako mimořádný čistý důchod. Naopak družstva nedosahující průměrných ukazatelů mají nižší produktivitu práce než průměrnou a dosahují v důsledku toho nízkého, případně žádného čistého důchodu; je možný dokonce případ, že nebude dosažen ani nutný produkt a nebudou moci být uspokojeny ani potřeby zemědělských pracovníků v normální, obvyklé míře. Společnost uzná za společensky nutné jen náklady práce vynaložené za průměrných pracovních podmínek, což jsou také podmínky, v nichž pracuje většina družstev určité výrobní oblasti.

Tuto otázku by nebylo třeba zvlášť zdůrazňovat, kdyby diskuse o otázkách pozemkové renty vedená mezi sovětskými ekonomy i ekonomy lidově demokratických zemí neukázala, že se velmi často právě na tyto elementární předpoklady — známé již z *Marxova* rozboru pozemkové renty — zapomíná. Tak např. prof. Sokolov ve svém referátě na konferenci MGU označil názor zastánců určující úlohy nejhorsších přírodních podmínek při tvorbě hodnoty zemědělských produktů za požadavek, aby byly konstituovány náklady nejhorsších družstev jako hodnota.

V podstatě jsou dvě hlavní skupiny sovětských ekonomů lišící se v názoru na tvorbu hodnoty zemědělských produktů za socialismu, při čemž v obou skupinách jsou odlišné názory, pokud jde o rozsah sféry, v níž se hodnota vytváří.

Většina sovětských ekonomů zastává názor, že i za socialismu je hodnota zemědělských produktů určena podmínkami výroby na nejhorsších pozemcích potřebných k uspokojování potřeb socialistické společnosti. Jako reprezentanty tohoto názoru můžeme uvést A. I. Paškova, I. I. Kozodojeva a A. V. Bolgova, patří sem však i mnoho dalších známých ekonomů, jako T. L. Basjuk, Z. V. Atlas a řada dalších, kteří jsou v práci uvedeni. Všichni

se shodují v názoru na určení hodnoty zemědělských produktů za socialismu, ačkoliv v jiných otázkách teorie pozemkové renty jsou mezi nimi velmi podstatné rozdíly. Někteří z nich však tvrdí, že hodnota zemědělských produktů se určuje náklady práce na relativně nejhorších pozemcích, nikoliv však v rámci celého národního hospodářství, nýbrž pouze v hranicích každé jednotlivé oblasti. Mluví pak o pásmové hodnotě zemědělských produktů jako základu pásmových cen. Hlavním reprezentantem tohoto názoru je prof. A. V. Bolgov. Autor ukazuje na nesprávnost tohoto názoru, který odtrhuje od sebe uměle jednotlivé zemědělské oblasti, které jsou ve skutečnosti pevně navzájem ekonomicky spojeny a tvoří jednotný hospodářský celek. Zdrojem tohoto názoru je směšování hodnoty a ceny zemědělských produktů.

Druhá skupina sovětských ekonomů zastává názor, že za socialismu je hodnota zemědělských produktů určena průměrnými podmínkami výroby stejně jako v průmyslu, tedy pracovními náklady na pozemcích průměrné bonity a polohy. Jako reprezentanty tohoto názoru uvádí autor prof. M. M. Sokolova, akademika S. Strumilina a doc. A. V. Bačurina, k nimž se připojuje řada dalších sovětských ekonomů jako V. V. Koročkin, E. I. Sollerťinská, I. Balančivadze aj.

Prof. Sokolov tvrdí, že neexistují žádné horší podmínky v důsledku změny společenských podmínek výroby. Podle něho „za socialismu nejsou špatné podmínky, je jenom špatná práce a dobrá práce“. Tento aforismus má ovšem pouze ten smysl, že i na horší půdě je možno dosáhnout dobrých výsledků, jestliže se jí věnuje dostatečná péče, tzn. jestliže se do ní vloží větší množství výrobních prostředků a živé práce. A to je ovšem obecně známo a je nutno s tím souhlasit. Nemá to však souvislost s otázkou pozemkové renty. Rozhodující jsou náklady na jednotku produkce a musíme-li do horšího pozemku vložit více práce, abychom dosáhli téhož výsledku, pak náklady na jednotku produkce budou vyšší. Nebude dosaženo stejného důchodu na stejné náklady a v tom je právě jádro této otázky.

Ekonomové této skupiny často zaměňují pojmy „průměrné kolchozy“ a „průměrné podmínky“. Zpravidla také směšují otázku hodnoty zemědělských produktů a otázku ceny zemědělských produktů. To pak vede k tomu, že se pokoušejí vyvodit diferenciální rentu z politiky cen, prováděné stranou a vládou. Autor v práci ukazuje, že jejich názory mají jasně subjektivistický charakter. Socialistická společnost má možnost využívat zákon hodnoty a musí umět jej také využívat. Avšak to neznamená, že společnost může tento zákon zrušit. Prohlášením, že je nutno orientovat hodnotu tak či onak, se pochopitelně nic nestane. Společnost má možnost působit na velikost hodnoty zemědělských produktů za socialismu prováděním rozsáhlých zlepšení půdy, melioracemi a zavodňováním, zaváděním mechanizace a automatizace

do zemědělských prací, zlepšováním organizace zemědělských závodů, provedením rajónizace a na jejím základě specializace zemědělské výroby apod. Přitom ovšem společnost nemůže zákon hodnoty ignorovat nebo ho změnit deklarativním prohlášením.

Směšováním otázky, čemu se rovná hodnota zemědělských produktů a otázky, jaká má být cena zemědělských produktů, se vyznačují všichni ekonomové této skupiny. Autor podrobil kritickému rozboru zejména názory akademika S. Strumilina a ukázal, že Strumilin postupuje právě obráceným způsobem — od cen zemědělských produktů k hodnotě. Akademik Strumilin popírá existenci diferenciální renty za socialismu, neboť „neexistuje-li třídní vykořisťování práce, pak za socialismu odpadají i všechny prvky nadhodnoty, včetně pozemkové renty“. Přiznává diferenciální rentabilitu různých pozemků, ale tvrdí, že odchylky cen zemědělských produktů od individuálních nákladů práce na různých pozemcích se vzájemně kompensují, neboť se tvoří podle zákona hodnoty. Strumilin tvrdí, že realizace zemědělských produktů za ceny určené hodnotou produkce na relativně nejhorších pozemcích by odporovala zákonu hodnoty, že by vedla k neekvivalentní směně mezi městem a vesnicí, čímž by vznikaly vztahy vykořisťování, odporující socialistické ekonomice. I kdybychom dokonce ztotožnili cenu a hodnotu, pak však přece přiznání, že hodnota a cena je regulována nejhoršími pozemky, nikterak se nerovná tvrzení, že v důsledku toho by zemědělství nutně dostalo od společnosti celkově více práce obsažené v průmyslových výrobcích, než činí množství práce obsažené ve výrobcích zemědělských. Stát může a i musí v té či jiné formě odčerpávat nadbytečný důchod, který by se při této ceně realizoval na průměrných a nejlepších pozemcích. Nikterak nelze přece teoreticky zdůvodnit, že by ti výrobci, kteří pracují na pozemcích horší jakosti, měli dostávat za svou práci, pokud je společensky nutná, méně než ostatní pracující socialistického státu.

To ostatně akademik Strumilin v další části své studie připouští, když uvádí, že ti, kdo hospodaří v nejúrodnějších oblastech anebo na pozemcích lépe položených, nemohou za socialismu měnit tyto přírodní přednosti ve svůj výhradní monopol. Disponování přebytky důchodů, podmíněných půdně-klimatickými a geografickými přednostmi, patří — podle správného názoru Strumilina — po právu jedině společnosti jako celku. K realizaci této zásady Strumilin doporučuje, nestačí-li stanovení pásmových cen, určovat pro každý kolehoz zvláštní dodávkové ceny tržní produkce, které by odpovídaly tomuto principu a zájmům celého národního hospodářství. Podle autorova názoru akademik Strumilin tu podcenil rozdíly mezi státním socialistickým vlastnictvím a vlastnictvím skupinovým. Uskutečnění jeho návrhu by se rovnalo likvidaci skupinového vlastnictví.

Pokud jde o hodnotu zemědělských produktů, akademik Strumilin v této

souvislosti vyjádřil nový názor, odlišný od názorů, že hodnota je určena podmínkami výroby na průměrných pozemcích, který projevil na jiném místě. Podle tohoto názoru musí dodávkové ceny především plně nahradit každému kolchozu jeho individuální náklady materiálové i odměnu za práci v rámci norem existujících v zemi a kromě toho poskytnout kolchozu i určitou míru akumulace, předpokládanou v rámci celkového plánu pro samostatné použití kolchozem na základě místní iniciativy. Přes oba tyto názory akademika Strumilina na hodnotu a cenu zemědělských produktů ukazuje celá řada správných jeho tvrzení, jak se prosazuje za socialismu nutnost, aby společnost uhradila výrobcům společensky nutné výrobní náklady.

Stejně jako v první skupině jsou i v této skupině ekonomové soudící, že společenská hodnota zemědělské produkce je určena průměrnými podmínkami výroby, nikoliv v celostátním měřítku, nýbrž v rozsahu jednotlivých pásem (M. M. Sokolov, A. V. Bačurin aj.). Podle jejich názoru existuje v zemi tedy tolik hodnot, kolik je pásem. Tento názor nese výrazné rysy subjektivismu, neboť rozdělení země na pásma se děje uvědoměle a z toho vyplývá, že i formování hodnoty není objektivní proces. Jde tu o důsledek zaměňování ceny a hodnoty. Argument, že ceny zemědělské produkce v SSSR se stanoví podle pásem, což prý dokazuje objektivní existenci společenské pásmové hodnoty, není možno uznat za přesvědčivý. To ukazuje pouze, že stát při uvědomělem stanovení cen přihlíží nejen k hodnotě, ale i k mnoha dalším sociálněekonomickým činitelům, přičemž ceny se stávají důležitým nástrojem hospodářské politiky socialistického státu.

Pokud jde o názory československých ekonomů na otázku hodnoty zemědělských produktů, převážná většina se přiklání k názoru, že společenskou hodnotu zemědělských produktů určují výrobní náklady podniků, hospodářících v relativně nejhorších přírodních podmínkách, jejichž výrobky společnost k uspokojení potřeb ještě potřebuje.

Závěrem této kapitoly je možno provést shrnutí:

I za socialismu zůstává zachována omezenost půdy ve dvojitým smyslu: a) jako omezenost půdy co do jejího celkového rozsahu, b) jako omezenost půdy určité bonity. Národohospodářská proporce jednotlivých zemědělských plodin, tj. stanovení produkce těchto plodin z hlediska uspokojení potřeb společnosti, vyžaduje, aby se vyráběly nejenom na půdách pro jejich výrobu optimálních, nýbrž i na půdách horších, jak pokud jde o bonitu, tak o polohu. Rámec socialistické zemědělské výroby tvoří zbožní výroba, která je i za socialismu založena na ekvivalentní směně mezi výrobci. V souladu se zákonem hodnoty se velikost hodnoty zboží měří množstvím společensky nutné práce v něm obsažené. Za těchto podmínek se jako společensky nutné výrobní náklady čili hodnota konstituují individuální výrobní náklady vynaložené za průměrných společenských podmínek na nejhorších pozemcích, jejichž

obdělávání je z hlediska uspokojení potřeb společnosti určitým zemědělským produktem nutné, tj. na relativně nejhorších pozemcích.

Socialistický stát musí při své cenové politice k společenským výrobním nákladům přihlížet. Současně však při stanovení cen využívá i ostatních ekonomických souvislostí vyjádřených specifickými zákony socialistické výroby. Proto ceny zemědělských produktů, i když jejich základem je hodnota, se mohou od ní odchylovat a nelze tedy ztotožňovat hodnotu a cenu zemědělských produktů.

Společnost musí zajistit, aby všechny zemědělské podniky (včetně těch, které obdělávají relativně nejhorší pozemky) byly schopny při společensky průměrných podmínkách hospodaření uhradit své vlastní náklady výroby a zajistit rozšířenou reprodukci. Prostředkem k tomu však nemusí být pouze cena.

Předmětem třetí kapitoly práce je objasnění diferenciální renty jako kategorie socialistické zemědělské výroby a objasnění příčin jejího vzniku.

V prvních dvou kapitolách byly vymezeny všeobecné předpoklady existence diferenciální renty, které vedou k tomu, že výrobci, vyrábějící za podmínek lepších, než jsou podmínky určující hodnotu, dosahují diferenciální důchod, který tvoří materiální základ diferenciální renty.

Diferenciální důchod nelze ztotožňovat s diferenciální rentou samou. Diferenciální renta je ekonomická forma tohoto nadbytečného důchodu, určitý společensko-ekonomický vztah, jehož základem je diferenciální důchod jako výsledek práce vynakládané v příznivějších přírodních podmínkách. Proto je třeba také rozlišit příčiny tvorby diferenciálního důchodu a příčiny vzniku diferenciální renty, tzn. příčiny toho, proč se diferenciální důchod mění v diferenciální rentu.

Autor nejprve uvádí názory některých sovětských ekonomů, popírajících existenci diferenciální renty za socialismu. Ukazuje, že všem přímým odpůrcům diferenciální renty je společné to, že ji považují za něco cizího socialistickým výrobním vztahům, co těmto vztahům přímo odporuje. Více než přímých odpůrců diferenciální renty za socialismu je těch, kteří sice slovy diferenciální rentu za socialismu uznávají, avšak fakticky ji v důsledku svých teoretických východisek popírají. Zvláštní pozornost věnuje autor názorům akademika Strumilina a ukazuje, že ačkoliv vystupuje jako odpůrce existence diferenciální renty za socialismu, svými vývody ve skutečnosti její existenci potvrzuje a prokazuje nutnost jejího odčerpání celou společností.

Autor sám zastává názor, že diferenciální renta za socialismu existuje jako objektivní výrobní vztah v socialistické výrobě, jehož základem je diferenciální čistý důchod, vyplývající z lepších, relativně stálých výrobních podmínek zemědělské výroby. Sociálně ekonomický charakter této kategorie je ovšem jiný než za kapitalismu v důsledku jiných podmínek v socialistické ekonomice.

Jelikož tu však stále jde pojmově o tentýž vztah, o tutéž kategorii, bylo by zbytečné a dokonce nesprávné vymýšlet pro tuto kategorii jiný termín. Kvantitativně je diferenciální renta za socialismu určena rozdílem mezi společenskou hodnotou zemědělských produktů a jejich individuální hodnotou za lepších přírodních podmínek, než jsou podmínky určující hodnotu.

I když tento názor je uznáván většinou sovětských i našich ekonomů, nebylo dosaženo jednotného názoru v jednotlivých otázkách. Jde zejména o otázku, zda diferenciální renta je omezena na sféru družstevní zemědělské výroby, či zda rentové vztahy vznikají i uvnitř státního sektoru. Autor prokazuje, že výrobní vztah, vznikající mezi státem a státním zemědělským podnikem, i když se pochopitelně v určité míře liší od výrobního vztahu mezi státem a zemědělskými družstvy, nicméně jasně si zachovává charakter diferenciální renty. Jednotného názoru nebylo dosaženo ani v otázce, kterou část dodatečného čistého důchodu zemědělského podniku je třeba považovat za pozemkovou rentu. Někteří sovětské ekonomové považují za rentu jen tu část dodatečného důchodu, která přechází od zemědělského družstva do rukou státu, jiní naopak jen tu část, kterou stát neodčerpává a která zůstává v zemědělském družstvu. Oby tyto názory je nutno odmítnout jako nesprávné, neboť činí vznik renty a její velikost závislými na subjektivních činitelích, na právních normách, jimiž je odčerpávána renta do rukou socialistického státu. Diferenciální pozemková renta je objektivní ekonomickou kategorií socialismu. Její existence i velikost je tedy vymezena určitými objektivními ekonomickými podmínkami.

Pokud jde o bezprostřední příčiny a podmínky vzniku kategorie diferenciální renty v socialistické společnosti, vyskytují se různé názory, které autor shrnuje do sedmi hlavních skupin. Jejich představitelé vidí příčinu existence diferenciální renty za socialismu:

1. v existenci dvou forem socialistického vlastnictví;
2. v existenci zboží výroby a působení zákona hodnoty za socialismu;
3. v monopolu na půdu jako objekt hospodaření v rukou zemědělských družstev;
4. ve dvou faktorech, a to jedni v monopolu na půdu jako objekt hospodaření ve spojení s existencí zboží výroby, druzí pak ve dvojím socialistickém vlastnictví výrobních prostředků a ve výsadním postavení družstev hospodařících na lepších půdách;
5. v odejmutí nadbytečného důchodu družstev státem v důsledku nutnosti zajistit stejné podmínky reprodukce pro všechna družstva;
6. v odejmutí nadbytečného čistého důchodu za účelem zajištění požadavků ekonomického zákona rozdělování podle práce;
7. v realizaci všelidového vlastnictví půdy za socialismu.

Autor se přihlašuje k poslednímu názoru a ukazuje, že jedině tak je možno

logicky zdůvodnit vznik diferenciální renty za socialismu a že máme-li oprávněně mluvit o pozemkové rentě za socialismu jako ekonomické kategorii, nemůže jít o nic jiného než o ekonomický vztah mezi subjektem hospodaření na půdě a vlastníkem půdy. Autor se kriticky vypořádává s jednotlivými názorovými skupinami, přičemž zvláštní pozornost věnuje zejména názorům sovětského ekonoma I. I. Kozodojeva, hlavního reprezentanta třetí skupiny ekonomů, protože k nim se přiklonila většina československých ekonomů, kteří se zúčastnili diskuse o diferenciální pozemkové rentě za socialismu v časopise „*Politická ekonomie*“.

V průběhu polemiky s jednotlivými názorovými skupinami objasňuje autor svůj názor na jednotlivé problémy a prokazuje, že jedině názor, že diferenciální renta je realizací všelidového socialistického vlastnictví půdy plně a průkazně vysvětluje vznik této ekonomické kategorie socialismu. Pro pochopení a správný výklad teorie diferenciální pozemkové renty za socialismu se ukazuje jako nezbytné správné osvětlení kategorie vlastnictví půdy za socialismu. Bez jeho pochopení a bez objasnění jeho souvislosti s celým komplexem výrobních vztahů nebude možné odstranit dosavadní změt různých — často kontradiktorních — názorů na diferenciální rentu za socialismu a vytvořit obecně přijímanou teorii, ve všech směrech pravdivě odrážející objektivní skutečnost.

Jak je známo, diferenciální renta se vyskytuje ve dvou formách, ve formě diferenciální renty I a diferenciální renty II. Tyto dvě formy diferenciální pozemkové renty je nutno rozlišovat i v socialistickém zemědělství.

Diferenciální renta I nemá žádnou souvislost s úsilím jednotlivých zemědělských družstev a družstevníků, zatímco diferenciální renta II závisí na tom, jaké dodatečné vklady výrobních prostředků a živé práce družstvo učiní čili na stupni intenzifikace zemědělské výroby.

Autor ve své práci zdůrazňuje vnitřní jednotu obou forem diferenciální renty jako hlavní stránku, neboť přirozenou základnu dodatečných vkladů výrobních prostředků a živé práce tvoří půda, její přirozená bonita a poloha pozemků. Přitom však současně je v práci ukázána nutnost jejich rozlišení, které má teoretický i praktický význam.

V této souvislosti jsou v práci řešeny především dvě otázky:

1. která z obou forem pozemkové renty za socialismu je formou hlavní?

Intenzifikace zemědělské výroby získává za socialismu prostor, který není nijak omezen sociálně ekonomickými příčinami a stává se hlavní cestou růstu produktivity práce v zemědělství. Základnou pro zvýšení úrodnosti půdy intenzifikací zemědělské výroby je skutečná, efektivní úrodnost, z níž se vychází. Žádná půda nic nerodí bez vynaložení živé práce a výrobních prostředků. I když mluvíme o diferenciální rentě I, předpokládáme vždy — jak na to upozorňuje také Marx — že bylo vynaloženo určité množství živé práce a výrobních prostředků, které lze za daných výrobních podmínek považovat

za normální. V těch zemědělských podnicích, v nichž vynakládají více práce (živé i minulé), než je normální vklad daný všeobecně platnou, společensky dosaženou úrovní výrobních sil, vytváří se nadbytečný diferenciální důchod, který je základem diferenciální renty II. Tento diferenciální důchod vzniká jednak na půdách stejných co do bonity a polohy, jednak na půdách různé bonity a polohy. To je nutno rozeznávat.

Autor propočtem statistických údajů ukazuje, že rozdíly v hektarových výnosech a v úrovni hrubé produkce v jednotlivých výrobních oblastech jsou důsledkem nejenom jejich rozdílných přírodních podmínek, ale i důsledkem rozdílného stupně intenzifikace zemědělské výroby, rozdílné koncentrace výrobních sil v jednotlivých oblastech. Intenzifikace výroby v lepších přírodních podmínkách je efektivnější, neboť je tu dána větší možnost využít výchozí efektivní bonity a lepší polohy půdy.

Diferenciální důchod vzniká ovšem i v rámci téže oblasti, v týchž přírodních a klimatických podmínkách v důsledku dalších vkladů živé práce a výrobních prostředků. Statistickými údaji autor prokazuje jasnou souvislost mezi množstvím vynaložených výrobních prostředků a živé práce na jednotku plochy obdělávané půdy a vyšší hrubé zemědělské produkce. Dodatečné vklady přinášejí lepší hospodářské výsledky, jsou zdrojem vyšší produktivity práce v družstvech intenzivněji hospodařících. Ukazuje se také, že v takových družstvech roste i hmotná zainteresovanost družstevních rolníků a současně i dotace nedělitelných fondů, čímž je lépe zajišťován další rozvoj zemědělského závodu.

Všechny tyto skutečnosti svědčí při povrchním pohledu zdánlivě o tom, že diferenciální renta II se stává za socialismu hlavní formou diferenciální renty. S tímto názorem (přijímaným ve většině ekonomických studií) autor nesouhlasí a rozbořem vztahů mezi diferenciální rentou I a diferenciální rentou II v jejich pohybu prokazuje, že rozhodující váhu v celkové velikosti pozemkové renty za socialismu má diferenciální renta I.

2. Značná pozornost je věnována otázce, komu patří za socialismu diferenciální renta II.

Velká část sovětských ekonomů je toho názoru, že by měla celá zůstat v těch hospodářstvích, v nichž vznikla. Argumentují tím, že jinak by zde nebyl stimul k dodatečným vkladům výrobních prostředků a živé práce do půdy. Autor tento argument odmítá, neboť renta je vždy důchodem nadbytečným a její odnětí nezbavuje zemědělské závody obvyklého důchodu na dodatečné vklady, který jim zůstává. Ponechání či odčerpání pozemkové renty ze zemědělského závodu může materiální zainteresovanost posilovat či oslabovat, nemůže ji však vytvářet ani rušit.

Autor pokládá za správné, aby nadbytečný diferenciální důchod podmíněný diferenciální produktivností dodatečných vkladů výrobních prostředků a živé

práce byl rozdělen mezi zemědělské závody, v nichž vznikl a mezi společnost reprezentovanou státem. V práci se pokusil teoreticky vymezit příslušné proporce tohoto dělení. Nesouhlasí s těmi ekonomy, kteří kritérium rozdělení diferenciální renty II hledají v míře účasti družstev a státu na dodatečných vkladech výrobních prostředků a práce do půdy. Teoretické kritérium účasti na rozdělení vidí v rozčlenění diferenciálního dodatečného důchodu na dvě části: na část spojenou s vynaložením určitého pracovního a materiálového úsilí zemědělských kolektivů a na část vznikající pouze v důsledku lepších přírodních či ekonomických podmínek, na jejichž vytvoření nemají zemědělské kolektivy žádný bezprostřední podíl. Rentový vztah mezi státem jako vlastníkem půdy a zemědělskými kolektivy pracujícími na půdě vzniká za socialismu jen vzhledem k této části nadbytečného důchodu, podmíněného dodatečnými vklady výrobních prostředků a práce nad normální, běžnou míru. Kvantitativně je tato část patřící společnosti určena rozdílem mezi produktivitou dodatečného vkladu výrobních prostředků a živé práce na půdě lepší bonity a polohy a produktivitou vkladů téže velikosti na relativně nejhorší půdě, regulující společenskou hodnotu zemědělských produktů.

Závěrem třetí kapitoly můžeme říci: Diferenciální pozemková renta za socialismu existuje. Socialistická diferenciální renta jako každá ekonomická kategorie existuje nezávisle na poznání a vůli lidí. Je to objektivní ekonomický vztah mezi lidmi v první fázi komunistické společnosti, vyplývající z všelidového socialistického vlastnictví půdy. Její sociálněekonomický obsah je jiný, diametrálně odlišný od pozemkové renty ve vykořisťovatelských formacích, pojmově však jde o stejný vztah. Materiálním základem socialistické pozemkové renty je nadbytečný diferenciální důchod, vznikající v hospodářstvích zemědělských kolektivů v důsledku diferencí v bonitě a poloze pozemků a existence zboží výroby za socialismu. Kvantitativně je renta určena rozdílem mezi společenskou hodnotou zemědělských produktů a jejich hodnotou individuální na pozemcích lepších než relativně nejhorších, které určují společenskou hodnotu. Socialistická pozemková renta existuje ve dvou formách: jako diferenciální renta I a jako diferenciální renta II. Bezprostřední příčinou vzniku socialistické pozemkové renty, tj. přeměny nadbytečného diferenciálního čistého důchodu v rentu, je socialistické všelidové vlastnictví půdy, jehož realizaci socialistická diferenciální renta představuje.

Čtvrtou kapitolu práce věnuje autor vlastnictví půdy za socialismu jako klíči k poznání podstaty socialistické diferenciální renty.

V pojetí vlastnictví výrobních prostředků způsobilo nejvíce potíží Stalinovo chápání vlastnictví výrobních prostředků jako základu výrobních vztahů, kde Stalin od sebe odtrhl formy vlastnictví výrobních prostředků a vzájemný vztah různých sociálních skupin ve výrobě a výměnu jejich činností, jakož i z toho přímo vyplývající formy rozdělování výrobků. Od Stalinových

zjednodušení je nutno se vrátit k bohaté náplni pojmu vlastnictví jakožto základního myšlenkového uzlu v politické ekonomii, jakou nacházíme u klasiků marxismu-leninismu a která také odpovídá složité objektivní situaci. Na to ukázal v poslední době zejména prof. O. Šik ve své práci „*Ekonomika, zájmy, politika*“.

Vlastnictví nutno chápat jako neustále se obnovující a vyvíjející přivlastňování předmětů vnější přírody prostřednictvím určitých výrobních vztahů. Je absurdní chápat vlastnictví jako samostatný vztah mimo rozdělovací, směnné a jiné vztahy. Právě určité specifikum všech těchto procesů ve svém souhrnu tvoří určitou formu vlastnictví. Určit, o jaké vlastnictví v tom či onom případě jde, znamená prozkoumat tedy způsob dělby práce a její kooperace, způsob řízení a kontroly výroby, rozdělování výsledků výroby atd., prostě veškeré základní výrobní vztahy, všechny výrobní, rozdělovací a směnné procesy, které ve své souvislosti tvoří podstatu různých forem vlastnictví.

Vlastnictví se bezprostředně na povrchu projevuje jako vztah lidí k věcem, jako zvláštní poměr lidí k výrobním prostředkům nebo spotřebním předmětům. Tento projev vlastnictví, který nelze ztotožňovat s podstatou vlastnictví, stává se předmětem právních úprav. Při určování charakteru vlastnictví nutno vždy vycházet z rozboru reálných vztahů mezi lidmi ve výrobě, nikoliv ze znění právních předpisů. Podstatou vlastnictví jsou ekonomické vztahy, vlastnictví je kategorií ekonomickou; vlastnické právo je pak odrazem vlastnictví v oblasti nadstavby, jde o kategorii právní. Vlastnické právo je ve své podstatě určeno vývojem vlastnictví, vývojem ekonomických vztahů, avšak současně podléhá jako každá jiná oblast ideologie určitému svému relativně samostatnému vývoji. Určité vlastnické právo může proto přežívat, zatímco v základně již vznikly nové ekonomické vztahy, nebo naopak může ekonomický vývoj předbíhat.

Z tohoto obecného hlediska přistupuje autor k řešení otázky vlastnictví půdy za socialismu. Z pojmu socialismu vyplývá přímo nutnost nahrazení soukromého kapitalistického vlastnictví půdy jako základního výrobního prostředku v zemědělství vlastnictvím socialistickým. To znamená, že za socialismu se musí vytvořit takové vztahy mezi lidmi vzhledem k půdě, které vylučují jakýkoliv monopol jednotlivců nebo skupin na půdu. Všichni členové musí mít rovný přístup k půdě, tj. musí být nastoleny takové výrobní vztahy, za nichž všichni členové společnosti jsou vlastníky půdy.

Marx na základě rozboru pozemkové renty dospěl k závěru, že soukromé vlastnictví půdy není dokonce podmínkou ani kapitalistického výrobního způsobu. Teoreticky by kapitalismu nejlépe odpovídalo předání veškeré půdy do vlastnictví státu (nacionalizace), tj. předání renty do rukou státu. Socialistická nacionalizace se neomezuje jenom na toto opatření, nýbrž současně s tím vyžaduje organizaci socialistické velkovýroby na půdě patřící všemu lidu, při

níž je možno využít nejuovějších metod v obdělávání půdy, zvýšit podstatně výrobu a zajistit co nejlepší uspokojování potřeb společnosti.

Na historické zkušenosti dvojího způsobu přeměny kapitalistického vlastnictví ve vlastnictví všelidové v průběhu socialistických revolucí ukazuje autor, že v obou případech dochází k vytvoření téhož typu vlastnictví, bez ohledu na to, že v prvním případě právní akt znárodnění předchází skutečnému vytváření socialistických výrobních vztahů v zemědělství, kdežto v druhém případě (při přidělu půdy do rukou rolníků) se právní vlastnictví opožďuje za skutečným vlastnictvím. Toto vlastnictví je charakterizováno těmito rysy: převzetí diferenciální renty státem jako jeho ekonomická realizace, likvidace absolutní renty ve prospěch pracujícího lidu a zajištění volného a rovného přístupu k půdě pro všechny občany, plánovité komplexní využívání půdy podle jednotného národohospodářského plánu v zájmu všeho lidu, vliv na řízení zemědělské výroby prostřednictvím orgánů státní moci. V obou případech jde tedy ekonomicky o všelidové vlastnictví půdy bez ohledu na pestrost právních vztahů k půdě.

Rozhodující pro všelidové vlastnictví půdy je odstranění ekonomické realizace soukromého vlastnictví. Ekonomickou realizací vlastnictví půdy je pozemková renta. Jestliže právní vlastník nepobírá rentu z pozemku, má sice nárok pozemkem dále disponovat, avšak fakticky jako pozemkový vlastník z tohoto práva nic nemá. Vlastnictví ve smyslu právním ztrácí svůj ekonomický obsah.

Výhody, které plynou ještě rolníkům ze soukromého vlastnictví půdy, odpadají po vytvoření důsledně socialistických forem v zemědělství, kdy z titulu soukromého vlastnictví nemohou již pobírat žádný důchod a kdy veškeré jejich důchody mají zdroj v jejich práci. Soukromé vlastnictví půdy zůstává již jen právním faktem, který ztratil jakýkoliv ekonomický obsah.

Ta skutečnost, že nejenom absolutní pozemková renta je likvidována ve prospěch všeho lidu, ale také i diferenciální renta přecházející do rukou státu je využívána v zájmu celé společnosti, svědčí o zániku jakéhokoliv monopolu na půdu (ať jednotlivce či skupiny) a tím i o tom, že každému je zajištěn volný a rovný přístup k základnímu výrobnímu prostředku zemědělské výroby — k půdě. A to je právě hlavní rys, podstata, základ všelidového vlastnictví půdy. Monopol jednotlivců nebo skupin na půdu zaniká tím, že sama společnost se stává „monopolním“ vlastníkem půdy. A k realizaci tohoto „monopolu“ je předpokladem kolektivizace zemědělské malovýroby, umožňující plánovité využívat půdu ve prospěch všeho lidu a prostřednictvím státních orgánů plánovité řídit zemědělskou výrobu v celostátním měřítku.

V polemice se s. Reizenthalerem ukazuje autor, že takto musíme chápat charakteristické rysy všelidového vlastnictví půdy v jejich vzájemném spojení a že nelze je v této souvislosti posuzovat izolovaně.

Pokud jde o vlastnické právo k půdě, existuje u nás velká pestrost. Půda v zemědělských družstvech je právně jednak ve vlastnictví státním nebo družstevním, jednak k ní mají vlastnické právo soukromé osoby na půdě nehosподаřící, případně individuálně hospodařící rolníci, jejichž půdu dostala družstva k obdělávání při technicko-hospodářských úpravách půdy. Největší část půdy je pak v držbě JZD při právním zachování soukromého vlastnictví družstevních rolníků — bývalých soukromých výrobců. Stejnou právní pestrost vztahů k půdě ukazují autor i u půdy státních statků a u půdy, na níž hospodaří individuální rolníci. Ekonomicky však veškerá půda za socialismu jako základní výrobní prostředek zemědělské výroby patří všemu lidu, je vlastnictvím všelidovým.

Stát jako představitel socialistické společnosti nehosподаří na půdě přímo; hospodaření obstarávají jednak zemědělská výrobní družstva, jednak státní socialistické zemědělské podniky. Autor ukazuje, že družstevní vlastnictví není v plném slova smyslu vlastnictvím skupinovým, neboť společnost reprezentovaná socialistickým státem výrazně ovlivňuje disponování výrobními prostředky, zasahuje do rozdělování družstevního produktu, organizace práce atd. Proto rozdíly mezi vlastnictvím družstevním a státním jsou toliko relativní. Stejně tak státní socialistické vlastnictví výrobních prostředků není v plném slova smyslu vlastnictvím všelidovým, neboť výrobní prostředky a hotová produkce ve státních socialistických podnicích se využívají nejenom v zájmu celé společnosti, ale současně také v zájmu kolektivu státního podniku, i když ne tak výrazně jako ve vlastnictví družstevním. Rozdíly mezi oběma druhy socialistického vlastnictví výrobních prostředků jsou jen v míře určitých charakteristických rysů, není mezi nimi nějaká ostrá hranice a proto také jejich rozvoj může vésti a povede k jejich postupnému sblížení a konečnému splynutí v jednotné komunistické všelidové vlastnictví výrobních prostředků. Tu pak půda jako všelidové vlastnictví přejde do rukou celé společnosti i jako objekt hospodaření a nebudou zde příčiny pro existenci diferenciatní renty jako ekonomické kategorie.

K práci je připojena statistická část (tabulky I-XXXIX), v níž autor dokumentuje vliv přírodních podmínek na zemědělskou výrobu v jednotlivých výrobních oblastech, jakož i různý stupeň intenzity zemědělské výroby v oblastech a tvorby diferenciatní renty II.

Ve zvláštní práci se autor zamýšlí věnovat vypracování metodiky výpočtu diferenciatní renty, která má pro řešení aktuálních problémů současného zemědělství zvlášť veliký význam.